

A [+REFERÁLÓ] és [+SPECIFIKUS] jegyek ellenőrzése a kontrasztív topik esetében

É. Kiss Katalin

MTA Nyelvtudományi Intézet

MTA–ELTE Elméleti Nyelvészet Szakcsoport

ekiss@nytud.hu

1. Bevezetés

A topikpozíció univerzálisan olyan mondatösszetevőnek adhat helyet, mely individuumot (személyt, dolgot vagy csoportot) nevez meg, tehát [+REFERÁLÓ] jegyű; méghozzá a beszélgetés univerzumában már jelen lévő individuumra vonatkozik, tehát [+SPECIFIKUS] jegyű is.¹ Az (1) alatti mondat sajátos, eső-emelkedő dallammal ejtett, hagyományos kontrasztív topikként azonosított mondatkezdő összetevője nem individuumot nevez meg, tehát a fentiek alapján nem látszik alkalmasnak a topik szerepre:

(1) Kettőnél több ajándékot csak három lány kapott.

Alberti és Medve (1998) azonban meggyőző mondatnani érveket sorakoztatott fel emellett, hogy az ilyen kontrasztív topik is topikpozícióban áll. Itt arra a kérdésre keresek feleletet, hogy az (1) alatti mondat kezdő összetevőjének topik helyzete vajon azt jelenti-e, hogy a topik mégsem szükségszerűen [+REFERÁLÓ] és [+SPECIFIKUS] jegyű. Emellett fogok érvelni, hogy a [+REFERÁLÓ] és [+SPECIFIKUS] jegyek az ún. kontrasztív topik esetében is felismerhetők, tehát a [+REFERÁLÓ] és [+SPECIFIKUS] jegyeken alapuló egyetemes topik-definíció a kontrasztív topikra is kiterjeszhető.

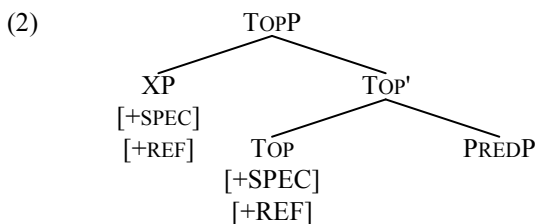
A tanulmány 2. része az eső-emelkedő dallammal ejtett mondatkezdő összetevők topik volta melletti érveket veszi számba. A 3. rész arra keres választ, hogy a [+REFERÁLÓ] jegy hiánya esetén miért kötelező a topicalizált összetevő kontrasztív intonációja. A magyarázatot Szabolcsi (1983) elméletében találja meg, mely szerint a szembeállítás a nem individuumot jelölő, predikatív összetevők individualizálásának lehetséges eszköze. A 4. rész a kontrasztív topik esetében végbemenő szembeállítás természetét vizsgálja. Az 5. rész a kontrasztív topik egyik – más nyelvekben is megfigyelhető – tulajdonságával foglalkozik: azzal, hogy kis hatókörű, azaz, a mondatban hatóköri inverziót okoz. Ismerteti Krifka (1998) e jelenségre adott magyarázatát, s megmutatja, hogy a magyarázat a magyarban nem működik. A 6. rész azt bizonyítja, hogy a [+REFERÁLÓ] jegy látszólagos hiánya és a kontrasztív intonáció közötti összefüggésből a kontrasztív topik szerepű kvantorok látszólag kis hatóköre is levezethető. A 7. rész szelekciós megkötéseket mutat ki a kontrasztív topik és predikátuma között, és meg is indokolja őket.

---

¹ Enç (1990) szerint egy főnévi kifejezés akkor specifikus, ha megnevezettje azonos egy, a beszélgetés univerzumában már jelen lévő megnevezettel vagy egy, a beszélgetés univerzumában már jelen lévő megnevezett valamely részalmazával.

2. A kontrasztív topik

A mondat univerzálisan topik és predikátum összetevőkre tagolódik.² A topik összetevő arra szolgál, hogy megnevezze azt a beszélgetés univerzumában már jelen lévő individuumot (személyt, dolgot vagy ezek csoportját), melyről a mondat predikátuma állítást tesz. Generatív terminológiával élve a topik [+REFERÁLÓ] (azaz megnevező) jegyű, közelebből [+SPECIFIKUS] [+REFERÁLÓ] (azaz a beszélgetés univerzumában már jelen lévő individuumra referáló) kifejezés. Generatív keretben tehát a mondat nem más, mint topikos kifejezés (TOPP), melynek fejében [+SPECIFIKUS] [+REFERÁLÓ] jegyű absztrakt operátor áll. Ezen operátor feladata, hogy predikatív viszonyt létesítsen a specifikálójában található [+SPECIFIKUS] [+REFERÁLÓ] jegyű, topik szerepű kifejezés (XP) és a bővítményeként szereplő predikátum között, a következőképpen:

Csak az olyan kifejezés szolgálhat topikként, mely a mondatban leírt eseménytől/állapottól függetlenül létező individuumot nevez meg, hiszen csak az rendelkezik a [+SPECIFIKUS] [+REFERÁLÓ] jegyekkel. A 'létrehozott Mari egy egyesületet' predikátumból például csak a *Mari* emelhető ki topikként – l. (3a)-t, az *egy egyesületet* nem – l. (3b)-t, hiszen, bár referáló kifejezés, nem [+SPECIFIKUS] jegyű, ugyanis megnevezettje a mondat kimondásáig nem volt jelen a beszélgetés univerzumában. Vö.

- (3) a. [_{TOPP} *Mari* [_{PREDP} *létrehozott egy egyesületet*]]
 b. * [_{TOPP} *Egy egyesületet* [_{PREDP} *létrehozott Mari*]]

A topikot explicit vagy implicit szembeállításnak is alávetethetjük. Az implicit szembeállítást kontrasztív intonáció jelöli:

- (4) *Péternek* *nem adnám kölcsön az autómát.*

(4) azt fejezi ki, hogy 'a releváns személyek közül Péterről azt állítjuk, hogy neki nem adnám kölcsön az autómát. Legalább egy másik személyről egy alternatív (ezzel ellentétes) állítást implikálunk.'

A predikátum elé, látszólag topik helyzetbe nem individuumot jelölő kifejezés is kerülhet – feltéve, ha kontrasztív intonációval ejtjük. Az alábbi mondatok kezdő összetevője nem individuumra vonatkozik, s ennek megfelelően kötelező kontrasztív intonációval ejteni. (A kontrasztív emelkedő dallamot a dallamot hordozó kifejezés elé

² Az eseményt leíró mondatok látszólag topik nélküliek is lehetnek – pl.

(i) *Érkezett egy vendég.*

Ujabbban egyre elfogadottabb az a vélemény, hogy az ilyen mondatokban is van rejtett topik, mely az esemény helyére és/vagy idejére utal. Az (i) alatt mondat rejtett topikja az 'itt és most'; a mondat tehát az 'itt és most'-ról szóló állítás.

tett / jel jelöli. A kontrasztív kifejezést magát félkövér betűvel szedjük. A kontrasztív kifejezésre vonatkozó predikátum első fő összetevőjének eső dallamát az elé tett \ jel ábrázolja.)

- (5) a. /**Biciklit** \sok lány látott.
 b. /**Föl** \LIFTEN megyek.
 c. /**Minden regényt** \nem olvasott el János.

Klasszikus disztribúciós érvekkel bebizonyítható (l. Alberti és Medve (1998)-at), hogy e mondatok kezdő összetevője is topik. Például a nem-kontrasztív topikhoz hasonlóan megelőzi a predikátum élén álló kötelezően hangsúlyos kvantort (5a), fókusz (5b) vagy tagadósztót (5c); ugyanakkor választhatóan követheti a mondathatározókat (6a,b) és az egyéb topikokat (7a,b).

- (6) a. /**Föl** valószínűleg \lifton megyek.
 b. Valószínűleg /**föl** \lifton megyek.
 (7) a. /**Föl** János \lifton megy.
 b. János /**föl** \lifton megy.

Az is a kontrasztív topik topik volta mellett szól, hogy funkciója is hasonlatos a nem-kontrasztív topikéhoz; az állítás logikai alanyát képviseli. (5a)-ban lényegében a bicikli kategóriájú járművekről, (5b)-ben a fölfelé vezető irányról, (5c)-ben a regények összességéről teszünk állítást.³

Érdekes bizonyítékkal szolgál a kontrasztív topik ügyében a japán nyelv is. A japánban a topikot morféma (a *wa* elem) jelöli, tehát azonosítása nagyon könnyű. Kuno japán nyelvtanában (1973) azt olvassuk, hogy a *wa* jelölte topik vagy referáló, vagy kontrasztív kell, hogy legyen. Azaz, a japánban is lehet topik a nem-referáló mondatkezdő elem is, ha kontrasztív. Tekintsük Kuno egyik példáját! A (8a) alatti mondat *ame* 'eső' összetevője nem referáló kifejezés, tehát nem alkalmas a neki kiosztott topik szerepre. Az agrammatikus mondat azonban megjavul, ha az *ame* elemet szembeállítjuk valamivel, mint (8b)-ben:

- (8) a. **Ame wa hutte imasu.*
 eső TOP esik AUX
 'Eső \esik.'
 b. *Ame wa hutte imasu ga, taisita koto wa arimasen.*
 eső TOP esik AUX de komoly baj TOP nincs
 'Eső \esik, de komoly baj nincs.'

³ Nem kontrasztív topikból több is állhat a mondat élén, kontrasztív topikból viszont csak egy. Ennek nyilvánvalóan szemantikai oka van. Mint később ki fog tűnni, a kontrasztív topikos mondatok az általuk kifejezett topik-predikátum viszony mellett egy azzal ellentétes, egy alternatív topik és egy alternatív predikátum között fellépő viszonyt is implikálnak. A több kontrasztív topik esetén létrejövő többszörös kontraszt értelmezhetetlenné tenné a mondatot.

3. A szembeállítással való individualizálás

A japán tények arra is felhívják a figyelmet, hogy a várt referáló jegy hiánya esetén fellépő kontraszt aligha véletlen, a két jelenség szükségszerű összefüggésben kell, hogy álljon egymással.

Szabolcsi (1983) a fókusz vizsgálata során már rámutatott egy hasonló jellegű összefüggésre. Szabolcsi a fókusz olyan logikai operátorként értelmezte, mely releváns elemek egy halmazán működik; kimerítően azonosítja azt a részhalmazt, melyre a predikátum igaz, s egyszersmind kizárja a kiegészítő részhalmazt. Kiegészítő rész-halmazokra csak különálló individuuumok rendezetlen halmaza osztható fel, s ebből az következnék, hogy a nem individuumot megnevező, hanem leíró, predikatív elemek, például a pusztá főnév, nem fókuszálhatók. Azonban nem ezt tapasztaljuk; például a (9) alatti mondat fókuszpozíciójában pusztá főnév áll.

(9) [TOPP *Mari* [FP *BICIKLIT látott*]]

A predikatív elemek jelölte tulajdonságok halmazán végzett azonosítás és kizárás esetében az okozza a problémát, hogy a tulajdonságok nem szükségszerűen különállóak, azaz különböző tulajdonságok megvalósulásai egybe is eshetnek. Egy bicikli nemcsak bicikli, hanem egyszersmind jármű is, esetleg sporteszköz stb.

Egy tulajdonság fókuszálása esetén a tulajdonságot bizonyos egyéb releváns tulajdonságokkal állítjuk szembe. E tulajdonságokat, azáltal, hogy alternatívákként mutatjuk be, individualizáljuk; úgy látatjuk őket, mintha különálló dolgok volnának. A (9) alatti mondatot tehát a következőképpen értjük:

(10) ‘Mariról azt állítjuk, hogy a releváns tulajdonságok közül csak a fókuszban álló olyan, hogy látta egy képviselőjét.’

A predikatív pusztá főnév tehát azért fókuszálható, mert az alternatív tulajdonságokkal való szembeállítás által individualizáltuk.

Tekintsük Szabolcsi (11) alatt idézett példáját is, mely pusztá főnévi fókusz is univerzális kvantort tartalmaz! Figyeljük meg a mondathoz rendelt értelmezést is!

(11) *BICIKLIT látott mindenki.*

‘A releváns tulajdonságok közül csak a fókuszban álló olyan, hogy mindenkire igaz, hogy látta egy képviselőjét.’

A példa azért érdekes, mert bár a fókusz operátor nagy hatókörű (hiszen az vezérli az univerzális kvantort, nem vice versa), a mondat megengedi azt az értelmezést, hogy mindenki más-más biciklit látott. A helyzet azért nem ellentmondásos, mert a nagy hatókörrel együttjáró kötött referencia a biciklire mint tulajdonságnévre igaz. Az invariáns bicikli tulajdonságról állítjuk, hogy mindenki látta. Az, hogy a látott biciklik esetleg nem estek mind egybe, abból fakad, hogy a bicikli tulajdonságnak csak a megtestesüléseit lehet látni. Egy tulajdonságnév referense (az elvont bicikliség) attól nem változik meg, hogyha a tulajdonságot más elem hordozza.

Szabolcsi elemzésének tanulsága, miszerint az alternatívákkal való szembeállítás az individualizálás eszköze, a kontrasztív topik esetére is kiterjeszthető. A predikatív elemek topicalizálásának nyilvánvalóan azért szükségszerű velejárója a kontrasztív intonáció, mert a releváns tulajdonságokkal való szembeállítás individualizálja őket, s

ezáltal alkalmassá teszi a topik szerepre, azaz a TOP fej [+REFERÁLÓ] és [+SPECIFIKUS] jegyeinek ellenőrzésére. Azért tulajdoníthatunk nekik [+SPECIFIKUS] jegyet is, mert a releváns halmazt alkotó, egymással szembeállított tulajdonságok a beszélgetés univerzumában jelen lévő, a beszélő és a hallgató számára egyaránt ismert, azonosítható elemek. A (12a) alatti példához tehát Szabolcsi (1983) nyomán a (12b) alatti értelmezést rendeljük:

(12) /*Biciklit* \sok lány látott.

‘A releváns tulajdonságok közül a bicikli tulajdonságról azt állítjuk, hogy sok lány látta valamely képviselőjét. Legalább egy másik releváns tulajdonságról egy alternatív állítást implikálunk (kevés lány látta valamely képviselőjét).’

4. A topik-szembeállítás természete

A kontrasztív topik funkció részben rokon a fókusz funkcióval, de különbözik is tőle. Mindkettő egy – többnyire implicit – releváns halmaz valamely részalmazát állítja szembe egy másik részalmazzal. Azonban míg a fókusz esetében kizárólagos azonosítás történik, azaz a nevezett részalmazt a kiegészítő részalmaz egészével állítjuk szembe, a kontrasztív topik esetében nem kizárólagos az azonosítás. (12) tehát nem azt fejezi ki, hogy a releváns tulajdonságok (feltehetőleg különféle járműfajták) közül csak a biciklire igaz, hogy sok lány látta valamely képviselőjét, a többire nem. Azt fejezi ki, hogy a biciklire igaz, hogy sok lány látta valamely képviselőjét, de a járműfajták között van legalább egy olyan is, amelyre egy alternatív predikátum igaz.

További kérdés, hogy hogyan képezzük azt az alternatív predikátumot, mely a kontrasztív topikkal szembeállított elemről implikálunk. Tekintsük az alábbi eseteket!

(13) a. /*Biciklit* \nem látott János.

b. /*Biciklit* JÁNOS látott.

c. /*Biciklit* \sok lány látott.

Ha a tényleges predikátum tagadó, mint (13a)-ban, akkor az alternatív topikról (például autóról) implikált alternatív predikátum ennek állító párja lesz (*autót viszont látott János*). Ha a tényleges predikátum fókusszal kezdődik, mint (13b)-ben, az alternatív topikról implikált alternatív predikátumban más lesz a fókusz értéke (*autót viszont ÉVA látott*). Ha a tényleges predikátum élén kvantor áll, az alternatív predikátum egy másik, alternatív halmazt kijelölő kvantort fog tartalmazni (*autót viszont kevés lány látott*). (Az alternatív halmaz kijelölésének módját a 7. részben tárgyaljuk részletesebben.) Csak olyan alternatív predikátumot képezhetünk, mely csak egy változóban tér el a tényleges predikátumtól.

5. Kontrasztív topik és hatóköri inverzió. Krifka (1998) elmélete

Régi megfigyelés, hogy a kontrasztív intonációval ejtett mondatkezdő kvantor kis hatókörűnek látszik. Például (14a) jelentése hatóköri szempontból (14b) jelentésével egyenértékű (azaz mindegyik könyvnek lehetett más-más olvasója):

- (14) a. */Legalább egy diák \mindegyik könyvet elolvasta.*
 b. *Mindegyik könyvet elolvasta legalább egy diák.*

A kis hatókörű kontrasztív topik azért problematikus jelenség a magyarban, mert se-hogy sem illik bele a nyelv grammatikai rendszerébe, hiszen a magyarban az ige előtti operátorok – a kontrasztív topik kivételével – egytől egyig megelőzik és vezérlik hatókörüket. Azaz, minél előrébb áll egy operátor a mondatban, annál nagyobb hatókörűnek várunk.

A kontrasztív topik más nyelvekben is megkönnyíti az egyébként nehezen előhívható vagy olykor teljesen hiányzó inverz hatóköri olvasatot, ezért a kontrasztív topikkal együttjáró kis hatókör más nyelvekben is figyelmet keltett. Tekintsük át röviden a németben fellépő hatóköri inverzió legújabb és legátfogóbb magyarázatát, Krifka (1998) elméletét.

Krifka arra hívja fel a figyelmet, hogy a kontrasztív intonációval ejtett mondatkezdő kvantor dallama valójában összetett: egy rövid eső és egy hosszabb emelkedő szakaszból áll. Ebből arra következtet, hogy a dallamot hordozó kifejezés funkciója is összetett: az eső dallam fókusz funkciót, az emelkedő dallam topik funkciót jelöl, tehát az összetevő fókusz is, topik is: topicalizált fókusz.

Krifka elméletének másik premisszája Frey (1993) hatókör-értelmező szabálya. Eszerint:

- (15) Ha ‘ β tagmondattárs operátorok’-nak csak akkor terjed ki a hatóköre β -ra, ha:
 a. vezérli β -t, vagy
 b. vezérli β nyomát.

Krifka inverzhatókör-magyarázatának lényege, hogy a kontrasztív topik a levezetés közbülső stádiumában, topicalizálása előtt fókusz volt. A németben a fókusznek közvetlenül meg kell előznie az igét, tehát egy összetevő úgy fókuszálható, hogy kiemeljük elé a közte s az ige között lévő egyéb összetevőket. Ezek a fókuszt, illetve annak nyomát a továbbiakban vezérelni fogják, s ezáltal hatókörükbe vonják. A levezetés lépéseit Krifka (16) alatti példáján mutatjuk be:

- (16) *Mindestens ein Student hat jeden Roman gelesen.*
 legalább egy diák AUX minden regényt elolvasott

Íme a mondat kiinduló szerkezete:

- (17) $[_{CP} e [_{C'} e [_{mindestens\ ein\ Student} [_{jeden\ Roman} [_{gelesen}] hat]]]$
 legalább egy diák minden regényt elolvasott AUX

Első lépésként a segédige előre kerül a mondat második helyére, a C fejbe:

- (18) $[_{CP} e [_{C'} hat_1 [_{mindestens\ ein\ Student} [_{jeden\ Roman} [_{gelesen}] t_1]]]$

Második lépésként a *mindestens ein Student* kifejezést fókuszáljuk. Ennek módja a németben, hogy mindent eltávolítunk a *mindestens ein Student* és a mondatvégi főige közül (19a), majd az ezáltal az ige elé került kifejezést fókusz jeggyel látjuk el (19b):

- (19) a. $[_{CP} e [_{C'} hat_1 [_{jeden\ Roman}_2 [_{mindestens\ ein\ Student} [_{t_2} [_{gelesen}] t_1]]]$
 b. $[_{CP} e [_{C'} hat_1 [_{jeden\ Roman}_2 [_{[_{mindestens\ ein\ Student}]_F [_{t_2} [_{gelesen}] t_1]]]]]$

A következő lépésben az így nyert fókusztopikalizáljuk (20a). Ezáltal a *jeden Roman* kifejezés kerül közvetlenül az ige elé, ezért azt is fókuszjeggyel látjuk el (20b).

- (20) a. [_{CP} [*mindestens /ein Student*]_{F,3} [_C *hat*₁ [*jeden Roman*₂ [_t₃ [_t₂ [*gelesen*]] _t₁]]]]
 b. [_{CP} [*mindestens /ein Student*]_{F,3} [_C *hat*₁ [[*jeden Roman*]_{F,2} [_t₃ [_t₂ [*gelesen*]] _t₁]]]]

A Krifka által magyarázni kívánt jelenség lényegében azonos azzal, amit a magyarban megfigyeltünk (lásd a (14a) alatti példát). Krifka magyarázata azonban nem terjeszthető ki a magyarra; ugyanis a magyarban magyarázatának egyik premisszája sem érvényes. Egyrészt a kontrasztív topik nem tekinthető topikalizált fókusznak. A magyarban a fókuszpozíció kontrasztív topik esetén is ki lehet töltve. Pl.:

- (21) */Legalább két diák \CHOMSKY KÖNYVÉT olvasta el.*

Ha a kontrasztív topikot a fókuszpozícióból emeltük volna ki, a fókuszpozíciónak üresnek kellene lennie. (A kiürített fókuszpozíció ismételt kitöltését tiltja a szigorú ciklus elve.⁴) További érv a kontrasztív topik topikalizált fókuszként való felfogása ellen, hogy olyan összetevő – pl. univerzális vagy egzisztenciális kvantor – is állhat kontrasztív topikként, mely soha nem kerülhet fókuszpozícióba. Ha a (22a) alatti mondat kontrasztív topikja topikalizált fókusz volna, akkor (22b)-nek is helyesnek kellene lennie:

- (22) a. */Minden regényt* [_{FP} *JÁNOS olvasott el*]
 b. *_{[FP} *MINDEN REGÉNYT olvasott el János*]

Maga Krifka (1998) is elismeri teóriájának egyik gyengéjét. Az általa vizsgált mondat-típusban a predikátum belsejében álló, nagy hatókörű kvantor kötelezően partitívusi olvasatot kap, azaz egy, a kontextus vagy a szituáció meghatározta halmaz részhalmazára kell vonatkoztatnunk. Ha a mondaton belül levő kvantornak nincs partitívusi olvasata – lásd a (23)-as példa *ziemlich viele Romane* ‘meglehetősen sok regényt’ kvantorát – a mondatban nem mehet végbe a hatóköri inverzió.

- (23) *Mindestens /EIN Student hat ziemlich \VIELE Romane gelesen.*
 legalább egy diák AUX meglehetősen sok regényt elolvasott

Krifka ezt a megszorítást nem tudja megindokolni.⁵

⁴ Cikkem ismeretlen lektora arra hívja fel a figyelmet, hogy ez az érv nem abszolút érvényű. Ha – mint É. Kiss (1998) állítja – több fókuszprojekció is lehetséges a magyar mondatban, akkor a topikalizált kifejezés elfoglalhatott [Spec, FP] pozíciót a levezetés korábbi stádiumában. Ahhoz azonban, hogy ez a nézet tartható legyen, a munkáimban alkalmazott topikalizációdefiniációt – miszerint a topikalizáció **argumentumpozícióból** való kiemelés a predikátum elé – szintén meg kellene változtatni.

⁵ Pontosabban Krifka javasol egy magyarázatot, az azonban több problémát vet fel, mint amennyit megold. Krifka a jelenséget abból a feltételezésből vezeti le, hogy egy nem partitívusi (azaz nem specifikus) összetevő nem emelhető ki a VP belsejéből, a fókusz és az ige közül (emellett egyébként szólnak független érvek is). Ez esetben viszont nem világos, hogyan kapja fókuszjegyét a később topikalizálandó kvantor – hiszen csak az igét közvetlenül megelőző összetevő lehet fókusz.

6. Egy alternatív magyarázat

Valójában a kontrasztív topik szerepű kvantorok individualizált tulajdonságként való felfogása hatóköri viselkedésükre is magyarázatot ad, tehát Krifka problematikus teóriájára nincs szükség. Tekintsünk először egy olyan példát, melyben egy univerzális kvantor szerepel topikként:

(24) /*Minden regényt* \nem olvasott el János.

Mínthogy az univerzális kvantor nem individuuum (azaz meghatározott egyén vagy csoport) megnevezésére szolgál, csak egy alternatívával szembeállítva válik alkalmassá a topik szerepre. Valóban, a mondat a regények maximális halmazát a regények nem-maximális részhalmazával állítja hallgatólagosan szembe, azaz, azt fejezi ki, hogy 'a regények teljes halmazára nem igaz, hogy János elolvasta, a regények valamely részhalmazára viszont igaz'.

Első megközelítésben tehát arról van szó, hogy a szituáció vagy kontextus meghatározta könyvhalmazból részhalmazokat képeztünk. Például, ha a szituációban három könyv szerepel (a, b és c), képzünk belőlük három egyelemű halmazt ($\{a\}$, $\{b\}$, $\{c\}$), három kételemű halmazt ($\{a, b\}$, $\{b, c\}$, $\{a, c\}$) és egy háromelemű halmazt ($\{a, b, c\}$). A releváns halmaz tehát egy halmaz részhalmazainak halmaza (azaz egy halmaz hatványhalmaza). Bár a halmazt alkotó halmazok között átfedések vannak, a szembeállítással mintegy individualizáljuk őket, azaz úgy tekintjük, mintha különálló halmazokról volna szó. E felfogás arra is magyarázatot adna, miért látszik kis hatókörűnek a *minden regényt*: azért, mert – nem kvantor, hanem individuumnév lévén – nem disztributív, tehát a tagadás nem terjed ki a regények mindegyikére.

E magyarázat (mely rokon Alberti és Medve (1998) magyarázatával) akkor válik problematikusá, ha megpróbáljuk kiterjeszteni az alábbi mondattípusra is:

(25) /*Minden regényt* \KEVÉS DIÁK olvasott el.

Ha (25) esetében valóban arról volna szó, hogy egy adott maximális regényhalmazt állítunk szembe önnön részhalmazával, akkor a mondatnak nem volna olyan olvasata, melyben a diákok mindegyikéhez más-más regényhalmaz tartozik. Azonban (25) egy olyan szituációban is igaz lehet, melyben a diákok más-más, egyénre szabott olvasmánylistát kaptak.

Következésképp a topicalizált kvantort tartalmazó mondatokban minden bizonnyal nem konkrét részhalmazokat állítunk szembe egymással, hanem a halmazok szármossági tulajdonságait; ezeket individualizáljuk. A (25) alatti mondat jelentése tehát a következőképpen bontható ki:

(26) 'A 'maximális regényhalmaz' és a 'nem-maximális regényhalmaz' tulajdonságok közül az előbbiről azt állítjuk, hogy kevés személyre igaz, hogy elolvasta valamely képviselőjét. (A 'nem maximális regényhalmaz' tulajdonságról egy alternatív állítást implikálunk: sok személyre igaz, hogy elolvasta valamely képviselőjét.)'

Az állítás topikja (logikai alanya) tehát egy halmaztulajdonságot jelöl: egy halmaztulajdonság neveként lesz [+REFERÁLÓ] és [+SPECIFIKUS]. Mínthogy lényegében individuumnévként funkcionál, nem lép hatóköri viszonyba a predikátum élén álló kvantorral

(illetve, mindig maximális hatókör tulajdonítható neki). Azért vélhető (tévesen) mégis kis hatókörűnek, mert, bár referense, az elvont halmaztulajdonság állandó, a tulajdonságot képviselő halmazok, melyeken a predikátum teljesül, referenciálisan változhatnak (azaz mindegyik diák más-más maximális regényhalmazt olvashatott).

Tekintsünk egy Krifka (1998) példájával rokon mondatot is, a neki tulajdonított értelmezéssel együtt!

(27) */Legalább három diák \minden regényt elolvastott.*

‘A ‘legalább háromelemű diákhalmaz’ és a ‘legfeljebb kételemű diákhalmaz’ tulajdonságok közül az előbbiről azt állítjuk, hogy minden regényre igaz, hogy elolvasta valamely képviselője. (A ‘legfeljebb kételemű diákhalmaz’ tulajdonságról egy alternatív állítást implikálunk: egy regényre sem igaz, hogy elolvasta valamely képviselője.)’

Krifka példája (illetve magyar megfelelője) a (27) alatt bemutatott típus határesetete; benne a ‘legalább egyelemű diákhalmaz’ tulajdonságot a ‘legfeljebb zéroelemű diákhalmaz’ tulajdonsággal állítjuk szembe.

(28) */Legalább egy diák \minden regényt elolvastott.*

‘A ‘legalább egyelemű diákhalmaz’ és a ‘legfeljebb zéroelemű diákhalmaz’ tulajdonságok közül az előbbiről azt állítjuk, hogy minden regényre igaz, hogy elolvasta valamely képviselője. (A ‘legfeljebb zéroelemű diákhalmaz’ tulajdonságról egy alternatív állítást implikálunk: egy regényre sem igaz, hogy elolvasta valamely képviselője.)’

Összefoglalva az elmondottakat: a kontrasztív topikként funkcionáló kvantor kis hatóköre csak látszólagos. A kvantor halmaztulajdonság nevéként funkcionál. Amit a mondatban a halmaztulajdonságról állítunk, a tulajdonságot hordozó különféle konkrét halmazokon teljesül. Ez könnyen összetéveszthető a referenciális kötöttség hiányával, mely a kis hatókörű kvantorokra jellemző.

7. Monotonicitás-összefüggések

Mit ismeretes (vö. Büring 1997; Gyuris 1998), bizonyos fajta kvantorok kontrasztív topikként csak bizonyos fajta predikátummal állhatnak együtt a mondatban. Például a (29a) alatti mondat helytelen, de megjavul, ha az állítmányát tagadjuk:

(29) a. **/Sok diák \befér a terembe.*

b. */Sok diák \nem fér be a terembe (de kevés diák befér).*

(29a) helytelenségének oka könnyen belátható. A *sok diák* kifejezést a *kevés diák* kifejezéssel állítjuk szembe. Az előbbi által jelölt ‘sokelemű diákhalmaz’ tulajdonságról azt állítjuk, hogy a képviselője befér a terembe, a ‘kevéselemű diákhalmaz’ tulajdonságról viszont azt implikáljuk, hogy képviselője nem fér be a terembe. Ha azonban egy terembe befér egy sokelemű diákhalmaz, akkor abba egy kevéselemű diákhalmaz is befér. Általánosabban megfogalmazva: a ‘sokelemű diákhalmaz’ tulajdonság és a ‘kevéselemű diákhalmaz’ tulajdonság között monoton csökkenő viszony van: az előbbi képviselői magukba foglalják az utóbbi képviselőit. Amikor a ‘sokelemű diákhalmaz’

tulajdonságról állítunk valamit, azt implikáljuk, hogy ez az állítmány a ‘kevéslemű diákhalmaz’ tulajdonságra nem igaz. Olyan állítmányra van tehát szükségünk, mely egyszerre lehet igaz az egészre és nem igaz annak részére. A *befér* predikátum nem ilyen; ellenkezőleg, monoton csökkenő, azaz, ha egy halmazra igaz, akkor annak részalmazára is igaz. (29a) tehát ellentmondást tartalmaz.

Megfigyelésünket a következőképpen általánosíthatjuk:

- (30) Ha az A tulajdonságot B tulajdonsággal állítjuk szembe, és A és B képviselői között monoton csökkenő viszony van, akkor az a predikátum, mely A-ra igaz (de B-re nem), nem lehet monoton csökkenő.

(29b) azért fogadható el, mert egy tagadott monoton csökkenő predikátum többé már nem monoton csökkenő.

Íme egy ellenkező előjelű példa!

- (31) a. **/Kevés pénzből\megépíthető a ház.*
 b. */Kevés pénzből\nem építhető meg a ház (de sok pénzből megépíthető).*

(31) esetében a ‘kevés pénz’ halmaztulajdonságot a ‘sok pénz’ halmaztulajdonsággal, azaz a részt az egészszel állítjuk szembe. Olyan predikátumra van tehát szükségünk, mely egyszerre lehet igaz a részre és nem igaz az egészre. A *megépíthető* predikátum, melynek jelentése az *elegendő* komponenst is magában foglalja, nem ilyen: ha egy ház megépítéséhez kevés pénz elegendő, akkor sok pénz még inkább elegendő. Általánosabban:

- (32) Ha A tulajdonságot B tulajdonsággal állítjuk szembe, és A és B képviselői között monoton növekvő viszony van, akkor az a predikátum, mely A-ra igaz (de B-re nem), nem lehet monoton növekvő.

Következésképp (31a) monoton növekvő predikátumát tagadnunk kell, ahogy (31b)-ben tesszük. (31a) is helyes lehet azonban, ha a *kevés pénzből* kifejezést nem a *sok pénzből* kifejezéssel, hanem például a *pénz nélkül* kifejezéssel állítjuk szembe; ez esetben ugyanis a két szembeállított tulajdonság között nem monoton növekvő a viszony:

- (33) */Kevés pénzből\megépíthető a ház, de pénz nélkül nem.*

A (30) alatti általánosítás áll annak az összefüggésnek a háttérében is, melyre Krifka (1998) nem talált magyarázatot. Mint Krifka megfigyelte, topikalizált kvantor esetén csak akkor lép fel (látszólagos) hatóköri inverzió, ha a predikátum belsejében lévő kvantor partitívusi olvasatot kap. Tekintsünk egy releváns példát:

- (34) */Legalább három diák\minden kötelező olvasmányt elolvasott.*

Kvantort tartalmazó predikátum esetén az implikált alternatív predikátumot kétféle stratégiával is előállíthatjuk. Egyrészt, az adott kvantort helyettesíthetjük olyan kvantorral, hogy az eredeti kvantor és az alternatív kvantor által jelölt halmazok **egész – rész** viszonyban legyenek egymással. A ‘minden kötelező olvasmányt elolvasott’ predikátum esetében ezzel a stratégiával a ‘nem minden/kevés kötelező olvasmányt olvasott el’ alternatív predikátumot kapjuk. Másrészt a predikátumban található kvantort

olyan alternatív kvantorral is felválthatjuk, hogy az eredeti kvantor és az alternatív kvantor által jelölt halmazok **kiegészítő részalmaz** viszonyban legyenek egymással. Minthogy a ‘minden kötelező olvasmány’ kvantor a beszélgetés univerzumában lévő kötelező olvasmányok teljes halmazára vonatkozik, ennek kiegészítő részalmazza üres. Az így képzett alternatív predikátum tehát: ‘egy kötelező olvasmányt sem olvasott el’. Krifka ez utóbbi típusú olvasatot nevezi partitivusi olvasatnak.

Krifka megfigyelése, hogy ha a (34) alatti mondatban a kontrasztív topikot elvont halmaztulajdonság neveként értjük, azaz megengedjük, hogy az egyes kötelező olvasmányok olvasója a háromelemű halmaz más-más megtestesülése legyen, akkor az implikált alternatív predikátumot csak az utóbbi (kiegészítő részalmaz) stratégia szerint képezhetjük. A következő olvasatot kapjuk tehát:

- (35) ‘A ‘legalább háromelemű diákalmaz’ és a ‘legfeljebb kételemű diákalmaz’ tulajdonságok közül az előbbiről azt állítjuk, hogy **minden kötelező olvasmányra** igaz, hogy elolvasta valamely képviselője. (A ‘legfeljebb kételemű diákalmaz’ tulajdonságról egy alternatív állítást implikálunk: **egy kötelező olvasmányra sem** igaz, hogy elolvasta valamely képviselője.)’

Ha viszont a *legalább három diák*-ot egy konkrét csoport neveként értjük, az egész-rész stratégiával képzett alternatív predikátum is lehetséges, azaz:

- (36) ‘Egy legalább háromelemű diákcsoport és valamely másik diákcsoport közül az előbbiről azt állítjuk, hogy **minden kötelező olvasmányra** igaz, hogy elolvasta. A másik diákcsoportról egy alternatív állítást implikálunk: **nem minden kötelező olvasmányra** /egy kötelező olvasmányra sem igaz, hogy elolvasta.’

Amikor a *legalább három diák* kifejezést egy halmaztulajdonság neveként értjük, és a *legfeljebb két diák* kifejezéssel állítjuk szembe, a szembeállított tulajdonságok között monoton csökkenő viszony van. Ha ekkor az alternatív predikátumot az egész-rész stratégia szerint képeznénk, akkor a tényleges predikátum jelölte halmaz és az alternatív predikátum jelölte halmaz is egész-rész viszonyban állna egymással, azaz a tényleges és az alternatív predikátum is monoton csökkenő viszonyba kerülne. Ezt a lehetőséget azonban a (30) alatti általánosítás kizárja. Ha viszont az alternatív predikátum jelölte halmazt az eredeti predikátum jelölte halmaz kiegészítő részalmazaként fogjuk fel, mint (35)-ben, a két predikátum viszonya nem lesz monoton csökkenő.

(36) esetében azért nem kötelező a kiegészítő részalmaz stratégia alkalmazása az alternatív predikátum képzésében, mert a tényleges topik és az alternatív topik két különálló csoportot nevez meg, melyek nincsenek monoton csökkenő viszonyban.

8. Összefoglalás

Írásomban amellet érveltem, hogy a topikpozícióban megjelenő, kötelezően kontrasztív dallammal ejtett, nem individuumot megnevező elemek, köztük kvantorok rendelkeznek a topikra jellemző [+REFERÁLÓ] és [+SPECIFIKUS] jegyekkel. Mint Szabolcsi (1983) a fókusszal kapcsolatban megmutatta, a kontraszt individualizálja őket; a kontraszt által értelmezhetők át specifikus referáló tulajdonságnevekké. Fenntartható

tehát a topikfunkció azon minimalista felfogása, miszerint a topik szerepű kifejezés a TOPP projekció [+REFERÁLÓ] és [+SPECIFIKUS] jegyeinek ellenőrzése végett kerül a predikátum elé a TOPP specifikálójába.

A kontrasztív topik tulajdonságnévként való felfogása egy, a nemzetközi szakirodalomban sokat tárgyalt kérdésre is feleletet ad; megmagyarázza, miért idéz elő a mondatkezdő kvantorral társuló kontrasztív dallam látszólagos hatóköri inverziót a mondatban.

Irodalom

- Alberti Gábor – Anna Medve 1998: Constituents in special operator positions, in István Kenesei szerk.: *Approaches to Hungarian 7*, Szeged, JATEPress.
- Büring, Daniel 1997: The great scope inversion conspiracy, *Linguistics and Philosophy* **20**, 175–94.
- Enç, Mürvet 1990: The semantics of specificity, *Linguistic Inquiry* **21**, 1–27.
- Frey, Werner 1993: *Syntaktische Bedingungen für die semantische Repräsentation: Über Bindung, implizite Argumente und Skopus*, (Studia Grammatica **XXXV**), Berlin, Akademie Verlag.
- Gyuris, Beáta 1998: *A pragmatic account of the distribution of Hungarian quantifiers in contrastive topic*, előadás, 2nd Symposium of Ph.D. Students of Linguistics, Budapest.
- Krifka, Manfred 1998: Scope inversion under the rise fall contour in German, *Linguistic Inquiry* **29**, 75–112.
- Kuno, Susumu 1973: *Japanese grammar*, Cambridge, MA, The MIT Press.
- Szabolcsi, Anna 1983: Focusing properties, or the trap of first order, *Theoretical Linguistics* **10**, 125–45